

Döbrentei Gábor és gr. Széchenyi István

Döbrentei Gábor baráti körének Kazinczy Ferenc, Bölöni Farkas Sándor, Berzsenyi Dániel és gr. Széchenyi István voltak legkiemelkedőbb tagjai. Széchenyihez való kapcsolatát világítják meg a Gr. Kuun Géza hagyatékában talált levélmásolatok és Döbrentei napi feljegyzései*

Döbrentei Széchenyivel az Akadémia-alapítás nagy lángolásának idején ismerkedett meg, de együtt dolgozik vele a Lóverseny Egyletben és a Nemzeti Kaszinóban is. Döbrentei naplójából figyelemmel kísérhetjük e barátság fontosabb állomásait. „A legnagyobb magyar“ rokonszenve kárpótolja Kazinczy elvesztett kegyét, de a sors különös végzése, hogy ennek a barátságnak is hasonló vége lett. Érdekesen írja le Döbrentei 1829 jun. 25-iki vacsoráját Széchenyivel. A kaszinó ebédlőjében a gubernátor, gr. Széchenyi és ő ebédeltek együtt. Utána az Akadémiáról és a megvalósítandó nagy nemzeti tervekről beszélve annyira fellelkesedtek, hogy mindhárman egymásnak kezét adva megfogadták, hogy közös erővel fognak a lelküket betöltő nagy eszmékért dolgozni. Megfogadták, hogy arra fognak majd törekedni, hogy az Akadémián kívül a Dunán kőhid álljon és Pesten magyar színház és országház épüljön. Széchenyi ezután állandóan értesíti Döbrenteit terveiről, legbizalmasabb elgondolásaiba is beavatja. Széchenyit erdélyi barátaival — elsősorban Farkas Sándorral és gr. Gyulaival megismerteti, műveit általuk terjeszti. Akadémia, Lóverseny, Kaszinó, mind erős összekötő kapcsok voltak közöttük, de Döbrentei mégsem tudta nagy barátja gazdag képzeletét, lázas útkeresését teljesen magáévá tenni. Első ellentétük a Hitel körüli harcokban nyilvánult meg. Gr. Desewffy, Döbrentei barátja erősen megbírált a legnagyobb magyar művét és úgy látszik, ez hathatott rá is. Döbrentei a Hitelben és általában Széchenyi egész működésében nem helyezte a túlzott külföldi hatást és elsősorban az angol imádatot. A régi magyar szokásokat féltette és a túlzás veszélyeire gondolt, de egyelőre nem foglalt állást Széchenyi ellen. Barátságuk alapja a magyar

* Mindkét kézirat az Erdélyi Múzeum-Egyesület kézirtárában van. Széchenyi Döbrenteihez írt levelei csak töredékes másolatokban maradtak ránk gr. Kuun Géza kézíratos műveiben: „Döbrentei Gábor életrajzában.“

nyelv és a magyar intézmények szeretete volt. De áldozatkészségéért is szerette Döbrentei Széchenyit. Széchenyi viszont Döbrenteiben „az egyesületi szellemtől áthatott, az ügyek vezetésére kiválóan alkalmas buzgó munkatársat becsülte, aki megbízásaiban híven és gyakran eljár.” Baráti kapcsolatuk 1827 és 1831 között a legmélyebb. Széchenyi az Akadémia, Kaszinó és Lóverseny Egylet munkáiban mindig Döbrentei kitartó és lelkiismeretes ügybuzgalmára támaszkodhatott, elgondolásait a hű barát pontosan hajtotta végre, látszólag nem mondott ellen Széchenyi sokszor erőszakos terveinek. A gyakori kapcsolat és az a bizalmas közelség, amibe a legnagyobb magyarhoz jutott, újból saját egyéniségét ébreszti fel s miként Kazinczyval, úgy most Széchenyivel szemben lelke mélyén tiltakozni kezd a „szellemi gyámkodás“ ellen. 1829 nov. 30-án Döbrenteihez írt levelében Széchenyi a készülő „Hitel“ utolsó részének átvizsgálását kéri barátjától. Döbrenteit most ugyanaz a megtiszteltetés éri, mint ami Kazinczy részéről érte az „Erdélyi Levelek“ átnézésének felkérésekor. Kezdi érezni jelentőségét s talán a hiúság, vagy a rosszul felfogott tárgyilagosság miatt ezuttal sem tud megmaradni a helyes középúton. Széchenyi kitűnő emberismerete észreveszi barátja hibáit és különösen hiúságát kifogásolja közös barátaik előtt, de érdemei miatt egyelőre szemet huny hibái felett.

Széchenyi 1831 augusztus 28-án Döbrenteihez írt levelében megdicséri barátját. „Igen szeretem, s becsülöm önben, hogy szaggató halál közt egy cseppet sem hült el vérenek melege — írja Széchenyi — mert leveléből nemcsak jókedvet, hanem olyan férfiúi teremtő vágyat is veszek észre, mely a világon mindenben győzni szokott és mely ha úgy szabad mondani „szesz“ és lehető legnagyobb siker okozó, és minden emberben tán a legméltóbb tulajdon, egy kezdődő Tudós Társaságnak pedig Titoknokjában oly valami, mely a Társaságnak egy deli szép lételt, a titoknoknak pedig bizonyos halhatatlanságot ígér.“ 1832 december 6-án írt levelében hasonló módon nyilatkozik barátjáról. Az elhidegülés 1832—34 között következett be. A fent említett okokon kívül Széchenyire bizonyosan hatottak a Döbrentei-ellenes írók támadásai is. Bizonyára úgy látta, hogy az Akadémia munkájának eredményes voltát nagy mértékben hátráltatja a Döbrentei-ellenes hangulat és a körülötte és részben általa elindított intrikák. A lelkében bekövetkezett változást nagszerűen mutatja az 1834 aug. 29-én gr. Teleki Józsefhez írt levele, melyben a titkár-válsággal kapcsolatban fejti ki álláspontját. „A most tartandó pesti nagy gyűlésnek — írja Széchenyi — főbb tárgyai, azt hiszem, a titkár s némi más tagok vlasztása legyen. Ami az elsőt illeti, mindent fontolóra vevén, akár Kölcsey, akár Schedel lesz, ítéletem szerint

mindegy, csak más ne legyen, vagy Döbrentei ne maradjon, ki mint hallom, ez iránt lépéseket tesz és két tisztségét egyeztetni törekszik. Ugy van-e vagy sem, nem tudom, de mondják, és ő, noha sok tekintetnél fogva becsülöm és szeretem, e helyre valóban már nem való.“ Széchenyi és Döbrentei barátsága tehát e két év alatt, 1832—1834 között ment át e végzetes változáson. Széchenyi 1832-es és 1834-es véleménye barátja szerepéről jól mutatja a legnagyobb magyar csalódását. De e nyilatkozaton kívül elhidegülését mutatja az a tény is, hogy 1833 május 20-tól 1835 június 3-ig Széchenyi nem írt egyetlen levelet sem Döbrenteihez. Ez utóbbi is csupán pár soros levél, melyben Széchenyi hivatalosan felszólítja Döbrenteit, hogy a „Régi magyar nyelvemlékek“ nyomtatását „függessze fel.“* Széchenyi elhidegülése azonban elsősorban a „tikárnak“ és az írónak szólt, az ember iránt mindvégig megőrzött bizonyos tiszteletet. Széchenyi még barátságuk legőszeitől korszakában sem méltányolta eléggé barátja irodalmi munkásságát és ez természetesen Döbrenteinek rosszul esett. Több levelében Döbrentei valósággal kikényszeríti Széchenyi véleményét, de ő pár udvarias és semmitmondó dicsérettel tér ki az őszinte bírálatadás elől. Nem szerette Széchenyi Döbrentei büszkeségét sem és önálló, egyéni véleménynyilvánításaiban saját gőgössége megsértését érezte. Barátjaik előtt egymást gyakran bírálták és ez természetesen mindig visszajutott a megbírált füléhez. Így egy alkalommal Döbrentei úgy nyilatkozott, hogy Széchenyi túlságosan büszke a „kisnemességgel szemben“, „pedig Metternich is nagyobb arisztokrata“ nála.** Azonban Széchenyi nagy értékeit tisztelve, egyelőre ő is sértett hiúságát háttérbe szorította. Naplójában, 1830 június 6-án így ír Széchenyiről. „Gr. Széchenyi! Hadd engedjék meg neki gorombaságait, ő heves, beteg, nagyobb tekintetbe kell nézni dolgainkat. Én őt rég abba hagytam volna kevély sértéseiért, ha azt nem nézném, hogy ki ő.“ Ez évben még Széchenyinek ajánlja akkor megjelent Macbeth fordítását. Irodalmi munkásságának ez egyik legjelentősebb állomása. Értékes bevezetőjében 21 oldalon át foglalkozik Shakespeare-rel, a darab hátterével és a középkori misztikával. Fordítását, melyre nagyon büszke volt, rögtön elküldte Széchenyinek, aki 1830 július 2-án válaszolt levelére. „Macbethet olvastam — írja Széchenyi — kevés megjegyzéseim vannak, de azok se fontosak. Az eredeti kezemenél nem lévén, nem ítélnék, mennyire hív a fordítás, de hogy az egész rám szintoly benyomást tett, mint mikor Schlegelét, s később amit az angol írótól olvastam, azt bátran állithatom.“

* Lásd Kuun kéziratát.

** Lásd Kuun kéziratát.

Döbrentei nem ezt a választ várta Széchenyitől. A lelkes dicséret helyett jövő hideg szavak csak fokozták a törést, amely évek során át a teljes elhidegülésre vezetett. Másfél évtized múlva is, 1844-ben megjelent pedagógiai könyvében a Lánchíddal kapcsolatban már meg sem említi „Széchenyi“ nevét. Késői és kicsinyes bosszú ez a megsértett hiúsáért.

A titkárságtól való megválása ellenségei ellene intézett évtizedes intrikáinak eredménye. Amilyen lelkesedéssel vállalta Döbrentei ezt a kitüntető hivatalt kezdetben, gr. Széchenyi vezetése mellett, éppolyan örömmel válik meg tőle, hogy visszaszerezze végre lelkinyugalmát. Döbrenteit nem az elvi harcok riasztották vissza, hiszen a küzdelmet sokszor még a legnagyobbakkal szemben is vállalta, nem egyszer egyéni érdekei ellenére. A kicsinyes szempontoktól vezetett és tisztán egyéni célokat szolgáló meddő klikk-harctól, az adott esetben a rágalmozás fegyverével élő írók és tudósoktól irtózott meg és adta fel eddigi harcos magatartását. Az intrikák lassanként bizalmatlanná tették az emberekkel szemben olyannyira, hogy már 1830-ban az őt meglátogató Ujfalvy Sándor a „hipochondria nyomait“ véli rajta felfedezni. Barátaikhoz írt levelei teli vannak burkolt vagy nyílt célzásokkal a körülötte folyó intrikákat illetőleg. 1831 május 12-én írja Horváth Endrének, hogy „Haszontalan veszeke-dések folynak még mind s a kölcsönös védelemre szükség van“. „É hazában semmi se lesz, egyetlenlenkedő, irigy, pulya firkálóji miatt.“

A sok ellenség között kevés őszinte barát marad. Leginkább Bölöni Farkas Sándorhoz vonzódik, akinek mellőzésében, lelkitusáiban saját sorsát látja. Leveleikben őszintén feltárják egymás előtt legrejtettebb gondolataikat, vigasztalják és bátorítják egymást. Szerelmükről, érzelmi életük titkos megnyilvánulásairól is beszámolnak egymásnak. Így Farkas Sándor elmeséli Döbrenteinek azokat a felejthetetlen napokat, amiket Bonchidán szerelmével a „Havasok Violájával“ töltött. 1834-ben január 30-án pedig Farkas egykori eszményének halálakor vigasztalja őt és igéri, hogy együtt elmennek a Székelyföldre gyógyulását keresni a „lélek fájdalmára“. Döbrentei magános, agglegényéletében sokszor gondol ifjúkora eszményi szerelmére. 1833 július 13-án azt írja Farkasnak, hogy „Gr. Wass Tamásnért szívennek mélyével tisztetem, Szeretnék vele levelezésben lenni. Már most semmi nem tartóztatna. Nekem lelke, szíve volna balzsam, ha irogatna. Az az egyetlen asszony, kinek emlékezetem előttem holtomig kedves marad. A többinél vagy mosolygok, vagy hideg lettem irántok mint gaz nép iránt, s azt mondom, frater Gabriel, hogy lehattél oly vaksi, oly bolond“.

A titkári állása elleni ádáz hajsza kuliszatitkait is leg-
őszintébben Farkassal közli. Már 1833 nov. 25-én azt írja
barátainak, hogy a „titoknokságot leteszem mihelyt a Co-
missariatásban elébb megyek.“ 1834 április 27-én hírül adja
Farkasnak, hogy ki fogják nevezni „Németh Péter helyébe“
és akkor azonnal lemond állásáról, hogy „könnyebben“ dol-
gozhassék. 1834 július 1-én az erdélyi viszonyok miatt elke-
sередett barátját kiábrándult lélekkel vigasztalja. „Te ije-
dezel a sok politikai nézetek factiojitól, én politicait, lite-
ráriait látván, köztük forogni rég megszoktam, s elvesztém
miattuk, általuk szebb világot lelkennek az emberek felől.
Egymást rágó önhasznu teremtések és felette gyakran gaz-
állatok.“ 1834 őszén Farkas nemes gesztusát, mellyel az Aka-
adémia nagy díját visszaadta, Döbrentei megköszöni és kéri,
hogy Bajzának is írjon levelet. „Szeresd barátom az ellensé-
geimben is a jót mint én — írja nemeslelkűen az őt támadó
Bajzára célozva Farkasnak — De azért midőn collisio volna,
tudom én azt már, hogy reád, mint közsziklára építhetek.“

1835-ben Döbrentei Gábor megvált titkári állásától és
ekkor teljesen megszakad a Széchenyivel való kapcsolata is.
Néhány év múlva, 1838-ban összevész utolsó nagy író-barát-
jával, Bölöni Farkas Sándorral is. Élete utolsó másfél év-
tizédeben tudósoktól és íróktól elhagyva, elfelejtve él és
dolgozik, de irodalom és műveltség-szervező tevékenysége
véget ért. Az új nemzedék: Petőfi, Arany, Tompa, Jókai
már nevét is alig ismerik, munkásságát pedig Kazinczy és
a tőle elhidegült írók megvető, gyűlölködő és kicsinyes szem-
pontjain át értékelik, hibáit eltúlozzák, érdemeiről megfeled-
keznek. Döbrentei nagy író-ellenségei még a ma irodalom-
történetírását is egyoldaluan befolyásolják megítélésében,
de a tárgyilagos kutatás lassanként kezdi tisztázni a sze-
mélyét és jellemét ért vádakát és érdemeit kihangsúlyozva
megadja a munkásságát méltán megérdemlő elismerést.

Jancsó Elemér.